

*Т.Б. Вільчик, завідувач кафедри адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних
наук, професор*

Професія адвоката в умовах глобалізації

Адвокатська професія перебуває на критичному переломному етапі, коли передові технології, такі як комп'ютеризація і технології штучного інтелекту, істотно впливають на професійну діяльність адвокатів. Ми спостерігаємо розвиток процесу відновного правосуддя. Сторони все частіше обирають послуги медіатора, онлайн-вирішення спорів, коучинг. На глобалізованому і конкурентному ринку клієнти очікують якісні послуги за менші гроші. На зміну звичайним юристам приходять нові юридичні професії, сфокусовані на інноваціях, технологіях і новітніх способах надання послуг з меншими витратами без якого-небудь збитку для якості. Адвокати повинні бути добре обізнані про можливості сучасних технологій і володіти навичками їх ефективного використання, оскільки вони стануть або конкурентними, або втратять багато можливостей. Це заклик переосмислити природу юридичних послуг, а отже, і природу освітнього процесу.

За словами всесвітньо відомого ІТ-експерта, представника Deloitte UK, радника з інформаційних технологій головного судді Англії і Уельсу Річарда Сасскінда, для того, щоб домогтися успіху в майбутньому, молоді адвокати повинні більш уважно вивчити такі професії (і мати набір навичок, пов'язаних з ними), як інженер з правових знань, аналітик з юридичних процесів або консультант по правовому управлінню. Р. Сасскінд стверджує, що нинішній ринок більше не може витримати стільки дорогих адвокатів, завдання яких можуть виконувати і повинні виконувати паралегали за набагато нижчими ставками, що призведе до зміни ролі традиційних юристів. Нові технології створять нові види юридичної роботи для адвокатів, які будуть співпрацювати з програмістами в розробці і підтримці цих систем. І навпаки, знизиться потреба в традиційних адвокатах, які працюють в офісах, виконують вказівки свого клієнта і укладають

договори [1].¹ Погляди Р. Саскінда не були однозначно сприйняті юридичною спільнотою [2]. Однак, в їх підтримку можна привести приклад подій, викликаних спалахом COVID-19, які показали, що внести зміни у традиційні юридичні схеми не так вже й складно. Так, у судовій системі за останні кілька місяців відбулися такі суттєві зміни, що можуть стати початком нової цифрової ери, і навіть спричинити створення повноцінних електронних судів. Як зазначалося на British Legal Technology-2020 в Лондоні, заглядаючи набагато далі вперед, ми можемо уявити собі друге покоління онлайн-судів, в яких штучний інтелект буде грати певну роль в наданні цілеспрямованих юридичних консультацій користувачам судів, в наданні можливостей сторонам вирішувати спори без втручання людини і навіть у прийнятті рішень [3].

На думку Р. Саскінда, суд не обов'язково повинен бути фізичним простором. "Суд - це сервіс, а не місце", - вважає він. Рано чи пізно всі країни повинні прийти до онлайн-судівництва, де слухання буде відбуватися "безперервно" протягом певного періоду часу. Штучний інтелект в судах - це можливість провести за секунди аналітичну роботу, яка раніше займала години чи дні, це можливість передбачення (прогнозування) результату спору. Юридичним школам і професійним навчальним закладам варто розповідати про онлайн-вирішення спорів на всіх курсах, пов'язаних з судовим розглядом і арбітражем. Крім того, молодим адвокатам має сенс взяти участь в розробці онлайн-судів або підготуватися до ведення судових розглядів в режимі онлайн [4].

Кризи в системах правосуддя по всьому світу накладають величезний відбиток на систему юридичної освіти, яка вже має достатньо внутрішніх і зовнішніх проблем. Навіть авторитетні університети світу зараз активно шукають інноваційні рішення і людей, здатних дати їм якісний поштовх у напрямку підвищення ефективності освітніх послуг. Більше 10% юридичних шкіл США викладають знання, пов'язані з використанням штучного інтелекту. Їх кількість буде

¹ Ви можете прочитати про інші юридичні вакансії майбутнього в книгах Р. Саскінда «Будущее престижных профессий», «Адвокаты завтрашнего дня: знакомство с вашим будущим», «Онлайн-суды и будущее правосудия», «Конец юристов? Переосмысление сущности юридических услуг» та ін.).

збільшуватися в міру того, як почнуть більш ефективно запроваджуватися нові технології в практику застосування чинного законодавства.

Претензії щодо якості підготовки юристів пов'язані з цілою низкою чинників. У числі тих, що найбільш чітко простежуються у всіх країнах, можна назвати: зміну ролі юристів в суспільстві і ринку юридичних послуг; наявність різних запитів у різних суб'єктів (академічної спільноти, представників юридичної професії, держави, суспільства); протиріччя між юридичною освітою, професійною практикою і вимогами ринку [5]. Стан проблеми визначив в однієї з своїх робіт Вільям Бернам, який дотепно вказав, що в США є хороші юристи, але вони стають такими всупереч системі юридичної освіти, через яку вони пройшли [6,с.238].

При зверненні до питання про особливості юридичної професії в країнах, що належать до різних правових сімей, виявляється достатня кількість відмінностей. Наприклад, якщо в США юридична професія уніфікована, що створює горизонтальну мобільність між її гілками, то у Франції, навпаки, взагалі немає поняття «юридична професія», яке об'єднувало б усіх юристів. Кожна категорія юристів (адвокати, нотаріуси, судді та ін.) утворює свою професію з відповідною процедурою ліцензування, системою підготовки нових членів, етичними нормами, дисциплінарною відповідальністю, тому стосовно французького права правильніше говорити про різні юридичні професії [7, с.128-129].

Навчальний процес на всіх етапах навчання юриста у Франції побудований у формі лекцій для великої аудиторії студентів (від 100 до 1000 чоловік), а також семінарів для меншої кількості студентів (у середньому, 20-35 осіб на 1-4 курсах). Професійна підготовка адвокатів здійснюється в Паризькій школі підготовки адвокатів і регіональних центрах професійної підготовки адвокатів, які мають багаті професійні традиції. По завершенні навчання стажисти складають усний і письмовий іспити, які спрямовані на перевірку практичних навичок, після чого приймають присягу адвоката. Французький юрист XIX в. М. Лавіза визначив завдання вищої юридичної освіти як можливість «підняти розум над знанням деталей і створити в людині здатність у виробленні особистих ідей» [8, с.238].

Університети Німеччини прагнуть випускати юристів широкого профілю, здатних претендувати не тільки на власне юридичні посади, а й займатися адміністративною та іншою управлінською діяльністю [9]. Метою юридичної освіти, зокрема є отримання практичних навичок в конкретних галузях юридичної діяльності. По завершенню дворічного стажування випускник складає другий державний іспит, який приймають спеціальні експертні екзаменаційні комісії в складі професорів права та суддів. На цьому іспиті випускники повинні показати, що добре знають перш за все судові рішення. Під час усного іспиту студент повинен надати експертний висновок за матеріалами реальної справи. Після складання другого державного іспиту випускник може працювати практично на всіх юридичних посадах, включаючи суддівські.

В умовах глобалізації правові системи піддаються трансформаціям і це не може не відбитися і на юридичній освіті. У Великій Британії в даний час спостерігається активізація законодавчої діяльності, уніфікація позовного провадження, об'єднання судів загального права і права справедливості. Як наслідок, підвищується роль закону серед інших джерел права. У цих умовах зростає значення університетської освіти в системі підготовки англійських юристів. Представники академічної спільноти в Англії вважають, що практичне навчання повинно починатися після отримання базової підготовки в галузі права за допомогою відповідних практичних програм і стажувань [10]. Але при цьому абсолютно ясно відчувається прагнення посилити практичну спрямованість юридичної освіти [11]. Студенти активно намагаються влаштуватися на тимчасову роботу в юридичні фірми, які пропонують літні програми стажувань, вступають у формальні відносини з великими юридичними фірмами, які можуть частково фінансувати їх подальшу освіту. Таким чином, планувати юридичну кар'єру студенти можуть на відносно ранніх етапах навчання [12].

В американській системі освіти робиться наголос на самостійні дослідження студентів, розвиток усного мовлення, навичок аргументації і висловлення власної думки. Критичне мислення виробляється, по-перше, за допомогою методики, заснованої на аналізі конкретних справ («прецедентний метод» Ленгделла [13]),

суть якого полягає в ознайомленні з судовими прецедентами відповідної галузі права. Студенти вивчають основні прецеденти, а потім на заняттях аналізують різні варіанти застосування норм права до гіпотетичних фактів. По-друге, застосовується в досить агресивній формі «сократівський метод», суть якого в тому, що викладач просить студента викласти факти та надати мотивоване рішення у справі. Після чого перед студентом ставляться все більш і більш складні запитання про наслідки прийнятого у справі рішення, про взаємодію рішення з іншими прецедентами або про мотиви його прийняття [14,с.7].

Правила професійної поведінки Американської асоціації адвокатів розглядають як одну з професійних компетенцій те, що адвокат повинен «бути в курсі змін в законі і практиці застосування, включаючи пільги і переваги, ризики, пов'язані з відповідною технологією» [15]. Сьогодні в більшості штатів США юристи дотримуються цього стандарту, і з нього випливає кілька практичних висновків. Наприклад, в 2015 році Колегія адвокатів штату Каліфорнія винесла висновок про те, що адвокати, які приймають участь у судових засіданнях, несуть етичний обов'язок бути компетентними у відкритті електронних документів або співпрацювати з іншими особами, що володіють такою компетенцією. У штаті Флориди навчання технологіям є обов'язковим з 2017 року. Нещодавно Верховний суд Мічигану запропонував додати технологічні компетенції в список необхідних навичок відповідно до державних правил професійної поведінки для адвокатів. Ця пропозиція передбачає, що адвокати, які мають ліцензію на практику в штаті, повинні будуть, серед іншого, брати участь в безперервній освіті в галузі «розробки технологій, які в розумних межах необхідні для забезпечення компетентного представництва» [16].

Ціла низка дисциплін, що вивчаються американськими студентами, має яскраво виражену техніко-юридичну спрямованість. Ось лише деякі приклади: «Процес юридичного дослідження», «Юридичне дослідження і цитування», «Проектування закону в двох словах», «Академічний юридичний лист», «Де знаходиться право: введення в перспективне юридичне дослідження». Незалежно від того, чи мають подібні курси загальноправову спрямованість або орієнтовані на конкретні галузеві питання (наприклад, «Техніки податкового дослідження»), вони

представляють собою практичні керівництва, як правило, забезпечені вправами та іншими матеріалами, що допомагають освоїти і відпрацювати відповідні професійні компетенції [17, с.32]. У штаті Мічиган, наприклад, діє програма «Створити право заново». На юридичному факультеті в м.Саффолку учні повинні пройти курси з управління юридичними проектами, автоматизованого збору документів та оглядовий курс з юриспруденції 21 століття. Введення таких дисциплін викликано тим, що все більше традиційних юридичних фірм наймають юристів для виконання нетрадиційних робіт, в тому числі в галузі інформаційних технологій, управління інформацією та управління проектами [18].

Таким чином, можна констатувати істотні відмінності між різними моделями юридичної освіти, детерміновані особливостями становлення і розвитку національних правових систем. Реформатори всіх країн цілком усвідомлюють, що не існує ідеальних систем підготовки юристів і що їх власні моделі мають певні недосконалості і прогалини. Разом з тим, слід віддати їм належне в тому, що вони добре уявляють їх історичні і культурні коріння, так само як і спосіб усунення існуючих недоліків [5,с.2139].

Серед інновацій програм навчання майбутніх юристів (суддів, адвокатів, прокурорів), передбачених Концепцією розвитку юридичної освіти в Україні, можна виділити використання таких інновацій, як навчання студентів практичними працівниками, в тому числі - випускниками вузів, навчання студентів за індивідуальними програмами, партнерство з юридичними фірмами, які прагнуть отримати якісно підготовлених співробітників без додаткового навчання їх «на практиці», виробнича практика майбутніх юристів, впровадження нових програм і дисциплін [19]. Наприклад, для навчання майбутніх адвокатів, це могли б бути такі дисципліни, як «Комунікації адвоката», «Бізнес-адвокатура», «Порівняльна адвокатура», «Основи конфліктології та психології», спеціалізовані курси «Адвокат в медичному праві», «Захист адвокатом прав пацієнтів», тощо, а також введення дисциплін, що дають можливість вивчати правові питання, пов'язані з новими технологіями, і розробляти інноваційний освітній контент з використанням цих технологій.

Існують ознаки, характерні для будь-якої юридичної спеціальності, які претендують на роль системних якостей професії юриста. Найбільш значущим фактором серед них є наявність професійного юридичного мислення, суть якого полягає, в першу чергу, не в передачі певної кількості інформації, яка сприймається суб'єктом, а в формуванні у нього особливого способу сприйняття цієї інформації. Крім внутрішньої підстави приналежності до професії юриста (юридичного мислення), необхідна і зовнішня підстава, а саме володіння практичними прийомами і способами професійної діяльності - юридичною технікою. Юридична техніка - це, в першу чергу, професійний інструментарій, вміння і навички, що дозволяють практично застосовувати юридичні знання [20]. Володіння нею, як прийнято вважати, це - грамотність юриста, яка лежить в основі його професіоналізму і виступає гарантією професійного успіху [19,с.32]. Навички складання документів, інтерпретації юридичних текстів, аргументації своєї правової позиції необхідні будь-якому юристу, незалежно від конкретної спеціальності і сфери діяльності. І саме такі навички також повинні відпрацьовуватися в процесі навчання.

Повертаючись до проблеми штучного інтелекту в практичній діяльності адвоката, доцільно відзначити, що в високотехнологічному штучному інтелекті відсутній елемент високої чутливості. Випускники юридичних вузів повинні розвивати цілу низку дослідницьких знань, навичок і умінь. Майбутнє реальної юридичної індустрії зажадає свідомої уваги з боку адвокатів. Ресурси збільшуються, час стискається, але високі технології залишаться підлеглими людському розуму.

На конференції, присвяченій проблемам штучного інтелекту 08.10.2020 у Москві, Річард Саскінд підкреслив, що роботи не займуть місця юристів або суддів - вони не можуть мислити творчо, але їм і не потрібно виносити емоційні судження, щоб впоратися з невизначеністю, як це роблять люди» [21].

Використана література:

1. *Richard Susskind. The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services. Oxford University Press, 2008; 303 pages (including index) ISBN 978-0-19-954172-0.*

2. *End of Lawyers?* Rethinking the Nature of Legal Services by Richard Susskind.

URL:https://www.academia.edu/1441566/The_End_of_Lawyers_Rethinking_the_Nature_of_Legal_Services_By_Richard_Susskind

3. *Юриспруденция без юристов*, суды без заседаний (О чем говорили на British Legal Technology-2020 в Лондоне). URL: <https://platforma-online.ru/media/detail/yurisprudentsiya-bez-yuristov-sudy-bez-zasedaniy/?fbclid=IwAR0vKfOdZu0lu-GCW8zAtzvV5sZKMldjgYhLcjkSrZ50Yt3qd26awkHVVml>

4. *Susskind, Richard*, *Online Courts and the Future of Justice*, Oxford: Oxford University Press, 2019, 368 pp. URL: https://www.researchgate.net/publication/343277985_Review_of_Online_Courts_and_the_Future_of_Justice_by_Richard_Susskind_Oxford_University_Press_2019

5. *Захаров В.В.* Современные модели юридического образования: традиции и новации. //Актуальные проблемы российского права. 2014. № 10 (47) октябрь. С. 2130-2141.

6. *Бернам У.* Правовая система США. М., 2010. С. 238.

7. *Осакве К.* Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части. М., 2002. С. 128-129.

8. Appleon M. *Revue international de l'enseignement*. 1891. Vol. 21. P. 238.

9. *Deutsches Richtergesetz* in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. April 1972 (BGBl. I S. 713), das zuletzt durch Artikel 17 des Gesetzes vom 6. Dezember 2011 (BGBl. I S. 2515) geändert worden ist. § 3 (3).

10. *Юридическое образование* в странах Европы и Америки. М., 2012. С. 24-35.

11. *ACLEC First Report* op. cit 211-2.13; 2.21 Heppie «The liberal law degree» (1996) *Cambridge Law Journal* 470, at 471

12. *Обзор практики* Кентской юридической школы (Kent Law School). URL: <http://www.ukcle.ac.uk/newsevents/ll-lac/2010/papers/carr.html>

13. *Казачкова З.М., Клюковская И.Н.* Юридическое образование в США: совершенствование модели // *Lex russica*. 2013. № 7. С. 774-780.

14. *Дент М.* Теперь я знаю, что выживу! (о практике преподавания методом Сократа) // *Юрфак*. 2003. № 14. С. 2-7.

15. *The American Bar Association Code of Conduct*. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/resources/professionalism/professionalism_codes/

16. *Deep thinking: the future of the legal profession in an age of technology* (Speech of Chief Justice *Sundaresh Menon* at the 29th Inter-Pacific Bar Association Annual Meeting and Conference) URL: <https://medium.com/@singaporeacademyoflaw/deep-thinking-the-future-of-the-legal-profession-in-an-age-of-technology-6b77e9ddb1e9>

17. *Давыдова М.Л.* Обучение юридической профессии в России и США: к вопросу об универсальных основаниях // Сравнительно-правовые исследования. Право и современные государства. № 2. 2013. С. 28-36.

18. *Perlman A.* Innovation in Legal Education. *Law Practice Today*. 15.05, 2015.

19. *Концепція розвитку юридичної освіти.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>

20. *Давыдова М.Л.* Юридическая техника: проблемы теории и методологии. Волгоград, 2009. С. 153.

21. *Эволюция права:* контроль за искусственным интеллектом потребует перевода всех этических и юридических норм человечества на понятный машинам язык (Конференция по вопросам использования ИИ. Москва. 08.10.2020). URL: <https://distant.digital/news/evolyuciya-prava%3A-kontrol-za-iskusstvennym-intellektom-potrebuets-perevoda-vseh-eticheskikh-i-yuridicheskikh-norm-chelovechestva-na-ponyatnyy-mashinam-yazyk-23>